

ФОРМУВАННЯ ПРЕФІКСАЛЬНИХ ДІЄСЛІВ В ІСПАНСЬКІЙ МОВІ: КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ

THE FORMATION OF PREFIXAL VERBS IN SPANISH: COGNITIVE ASPECT

Редковська Т.О.,

orcid.org/0000-0003-3500-387X

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іспанської та французької філології
Київського національного лінгвістичного університету

У статті розглядаються механізми створення префіксованих дієслівних синтетичних дериватів на концептуальному рівні в іспанській мові (ілюстративною базою слугує роман сучасної іспанської письменниці Дульсе Чакон «Сплячий голос» (2002), тобто досліджуваний матеріал аналізується з точки зору нині актуального когнітивного підходу до проблеми. Порівнюється схожість між пропозиційною структурою речення (семантико-синтаксичний рівень) і віддієслівною деривацією (морфо-лексичний рівень). У першому випадку вершину схеми утворює присудок, якому підпорядковані підмет і додаток або доповнення, що входять разом з присудком у конструктивний мінімум пропозиції. Як свідчить дослідження словотвірних процесів, основними деривативними елементами у разі префіксації виступають так звані сірконстанти, що за своїми функціями є аналогами додатку/доповнення у реченні. Сірконстанти, виражені префіксами, підрозділяються на категорії фазовості, локативності, контрарності, умови, повторення, інтенсивності, оцінності, соціативності, каузативності, ранговості, заперечення, партитивності тощо. Загалом префікси надають дієслівним основам значення специфічного способу дії, представленого предикативними відносинами аргументів, що створюють пропозиційну структуру. Залежно від взаємодії концептуальних систем префіксів з пропозицією виділяють композиційні та інтегративні види концептуальної деривації, що розділяються на декілька когнітивних механізмів.

Якщо композиційність здійснюється за рахунок когнітивних механізмів «з'єднання», «добудовування», «перспективізації», то інтегративність ґрунтується і на перерахованих вище механізмах, і на когнітивному механізмі «розвитку». На мовному рівні префіксальна деривація здійснюється за мутаційним (розуміється зміна результативно-цільової перспективи і категоризації дієслова), модифікаційним (має місце збагачення або уточнення семантики префіксованого дієслова) і модифікаційно-мутаційним (характерна інша результативно-цільова перспектива за збереження логічних та семантичних валентностей вихідного дієслова) типами.

Ключові слова: когнітивний підхід, пропозиційна структура, дієслівна деривація, сірконстант, префіксація, категоризація.

The article examines the mechanisms for the creation of prefixed verbal synthetic derivatives at the conceptual level in the Spanish language (the illustrations are taken from the novel *La voz dormida* by the contemporary Spanish writer Dulce Chacón (2002). The research material is analyzed from the point of view of the up-to-date cognitive approach to examining problems. The article discusses the similarity between the propositional sentence structure (semantic-syntactic level) and verbal derivation (morpho-lexical level). In the first case, the top of the model is formed by a predicate to which the subject and the object or complement are subordinated, which, together with the predicate, make the constructive minimum of the sentence. According to the study of word-formation, the main derivative elements in prefixing are the so-called *circumstants*, which in their functions are analogous to the object or complement in the sentence. *Circumstants*, expressed by prefixes, are subdivided into categories of phasality, locativity, contrariness, condition, repetition, intensity, evaluation, sociativity, causality, rank, negation, partiality, etc. In general, prefixes render to the predicate stem the meaning of a specific mode of action represented by the predicative relationship of arguments which create a propositional structure. Depending on the interaction of conceptual systems of prefixes with the proposition, compositional and integrative types of conceptual derivation can be identified, which are categorised by several cognitive mechanisms.

While compositionality is carried out by means of cognitive mechanisms of *connection*, *completion*, and *perspectivization*, integrativity is based on the above-mentioned mechanisms, as well as on the cognitive mechanism of *development*. On the level of the language, the prefixal derivation functions through mutation (that is a change in the result and goal perspective and the categorization of the verb), of modification (with the semantics of the prefixed verb being enriched or specified) and modification-mutation (a different result and goal perspective occurs while the logical and semantic valencies of the original verb are retained) types.

Key words: cognitive approach, propositional structure, verb derivation, *circumstants*, prefixation, categorization.

Проблемі співвідношення мови і мовлення як двох полярних форм існування всієї сукупності мовленнєвих явищ присвячено праці цілої низки видатних мовознавців, у дослідженнях яких неодноразово висловлювалася думка про те, що мова

впливає на мовлення не як цілісна структура, а фрагментарно, окремими елементами, що добираються мовцем відповідно до потреб повідомлення. У мовленні такі фрагменти мови мають особливий для певного типу тексту прояв. Так, слово і його

словотвірні компоненти як частини цілого використовуються індивідом, щоб через мовлення показати не тільки свої знання, а й суб'єктивне відношення до того, про що йдеться.

Отже, головним завданням статті є вивчення особливостей явища префіксальної дієслівної деривації в іспанській мові на когнітивній основі з метою підтвердження тези, що мова і мовлення постають складною діалектичною єдністю, в якій мова в процесі здійснення мовленнєвої діяльності стає і засобом комунікації і водночас мислення.

Під час дослідження речення як основної одиниці тексту в номінативному/семантичному аспекті встановлюється відповідність структури репрезентованої ситуації структурі речення. Цей аспект тривалий час залишався непоміченим, позаяк у традиційному синтаксисі насамперед співвідносилися будова речення і логічного судження, а згодом стали також зіставлятися будова речення і структура переданого в ньому повідомлення.

Номінативний або пропозитивний план речення виявився у центрі особливої уваги дослідників у другій половині ХХ ст. у зв'язку із запитом з боку представників дисциплін, що займалися автоматичною обробкою тексту і породженням мови людиною. Цей напрям відбився в появі в лінгвістиці низки теоретичних моделей, що виходять з пріоритетної ролі дієслова (предиката) у розгортанні речення. Предикатному компоненту була відведена роль верхнього вузла (вершини, кореня) в графічному поданні пропозиції у вигляді дерева породження. На перший план були висунуті ідеї валентнісного аналізу, синтаксису залежностей, семантичної ролі, глибинної або смислової структури тощо. Ієрархічні відносини між членами речення можна представити таким чином: вершину утворює присудок, йому підпорядковані підмет і додаток (або доповнення), що входять разом з присудком у конструктивний мінімум пропозиції.

Обставини відносяться до периферії, а визначення по суті не є членом пропозиції, а лише частиною члена пропозиції. Їх об'єднує наявність у них предикатного статусу, у позиції котрих виступають зазвичай предикатні слова, тобто носії предикатних семантем, тому визначення і більшість обставин нерідко трактуються як предикати другого порядку. Вони реалізують включені пропозиції. Обставини місця, в позиції яких найчастіше виступають предметні слова, тобто носії непередикатних семантем, фактично близькі до додатків. І тому вони включаються в конструктивний мінімум пропозиції у вигляді «предикат + актанти».

Описаний вище пропозитивний план речення з типовими ієрархічними відносинами, але вже на словотвірному рівні, властивий також деривативним моделям. Залежно від типу словотвірного елемента похідна одиниця вступає у різні відношення з вихідною, і, як показали дослідження основ синтетичної деривації, афікси (у цьому разі префікси) передають додаткову семантику, яка, взаємодіючи з основним дієслівним значенням, привносить до його структури модифікаційні зміни, тобто у результаті модифікації відбувається збагачення або уточнення семантики дієслова ознакою, доданою префіксом: *coger*>*recoger*; *durar*>*perdurar*; *cercar*>*acercar*; *poner*>*disponer*; *etc.*

Серед наявних напрямів у сучасній лінгвістиці першість нині продовжує утримувати когнітивне спрямування. У рамках цього підходу всі мовні процеси і факти розглядаються у відповідності до розумових структур людини, укладених у різноманітні формати знань. Отже, когнітологи спрямовують свої наукові студії і на ментальні основи, і на принципи синтетичної деривації, яка реалізується за рахунок концептуального фонду тієї чи іншої мови.

Результати проведених досліджень свідчать про те, що мовні процеси мають універсальну синкретичну когнітивну основу. Такий висновок пояснюється тим, що у цілому людське мислення виказує еквіфінальний характер, що міститься у здійсненні змін різними шляхами з одним і тим же фінальним результатом [1]. На когнітивному рівні еквіфінальність дериваційних процесів відбувається в одночасному залученні різних когнітивних механізмів та когнітивних моделей для формування дериватів від однієї похідної основи.

Традиційно як основну модель дериваційних процесів більшість лінгвістів вирізняє тричленну структуру, яка отримала назву пропозиціональної. Залежно від семантичних функцій у складі пропозиції виділяють два класи складових елементів: по-перше, облігаторні (суб'єкт, об'єкт, предикат), і по-друге, факультативні (так звані сірконстанти). Останні доповнюють пропозиціональну структуру супровідними елементами, такими як час, умова, результат тощо.

Аналізуючи когнітивні основи синтетичної деривації, виявляється, що, незважаючи на свій додатковий статус, сірконстанти відіграють ключову роль під час формування префіксального деривата, позаяк саме в префіксах закладені концептуальні ознаки, схожі з указаними сірконстантами. Таким чином, у разі дослідження когнітивних основ дієслівної префіксації на перші позиції висуваються саме сірконстанти пропозиції. Такий

факт відзначає й М.М. Полюжин, стверджуючи, що основним смисловим ядром префіксів є сукупність локативних значень, що відображають основні точки орієнтації людини у просторі. Щодо типів префіксації англійського дієслова автор виділяє дев'ять ономазіологічних категорій, що створюють у своїй сукупності організований «номінативний простір», а саме локативність (простір), фазовість (час), оцінність, контрарність, соціативність, каузативність, ранговість, заперечення, партитивність. В особливому становищі, на думку автора, перебуває категорія квантитативності, яка передається префіксами, що мають проміжне значення між розрядом префіксальних морфем і компонентами складного слова [2, с. 5]. Також за неживого об'єкта виділяються сірконстанти роздільності, виникнення і функціонування якої у складі префіксів є підставою для гіперо-гіпонімічних або холонімо-меронімічних відносин частини до цілого. Префікси з характеристикою партитивності «вказують на реальну або уявлену частину, частку чогось, отриману в результаті розчленування об'єкта на його складові частини, ознаки, властивості і т. п.» [2, с. 336].

Загалом префікси надають дієсловним основам значення специфічного способу дії, представленого предикативними відносинами аргументів, що створюють пропозиціональну структуру.

Концептуальні характеристики префіксів взаємодіють з пропозиціональною структурою, що стоїть за дієсловом, впливають на неї і привносять у характер дії певні зміни. У результаті цього процесу на мовному рівні префіксальний дієсловний дериват набуває низку лексико-граматичних значень, властивих у сукупності як вихідному дієслову, так і префіксу. Однак ці значення, як правило, мають «узагальнений характер і вимагають подальшого уточнення і конкретизації на рівні висловлювання» [3, с. 123].

Загальна когнітивна дериваційна пропозиція для формування префіксального дієслова виглядає таким чином: суб'єкт-агенс – предикат – об'єкт-агенс – сірконстант. Залежно від типу дієслів, які відображають різні ситуації, дериваційні пропозиції набувають більш конкретну структуру, наприклад, для дієслова руху структура доповнюється сірконстантом «час» і виглядає таким чином: суб'єкт – предикат – напрямок – час. Під час формування префіксату «перейти» додається концептуальна характеристика «перешкода», дериваційна модель пропозиції має такий вигляд: суб'єкт – предикат – напрямок – перепона – час.

Залежно від взаємодії концептуальних систем префіксів з пропозицією, виділяють два види кон-

цептуальної деривації: композиційні та інтегративні, що підрозділяються на декілька підвидів когнітивних механізмів.

Композиційність здійснюється за рахунок когнітивних механізмів «з'єднання», «добудовування» і «перспективізації», інтегративність же ґрунтується на перерахованих вище механізмах, а також на когнітивному механізмі «розвитку». Когнітивний механізм «з'єднання» забезпечує з'єднання концептуальних основ дієслова та префікса в єдину структуру. Механізм «добудовування» здійснює активізацію нових елементів у пропозиції, що спочатку не входили до її складу, здатних корелювати з концептуальними елементами префіксальної одиниці [4]. Механізм перспективізації сприяє висуненню на передній план певної ділянки пропозиції у разі звернення до когнітивного контексту, який забезпечує розуміння нового префіксального деривату. Механізм «розвиток» дає змогу використовувати інферентні та екстралінгвістичні знання у разі формування префіксального деривату [5].

Під час дослідження когнітивних основ дієсловної префіксації на перші позиції висуваються сірконстанти пропозиції, стверджуючи тим самим, що основним змістовим ядром префіксів є сукупність локативних значень, що відображають точки орієнтації людини у просторі. Категорія локативності вказує на кінематичні властивості суб'єкта або об'єкта і дуже тісно пов'язана з дієсловами руху. В іспанській мові можна виділити такі сірконстанти, що входять у цю категорію: рух суб'єкта/об'єкта з точки А в точку Б та у зворотний бік: *a- acercar, ad- adyacer, re- retraer, pro- proseguir, retro- retroceder*; рух суб'єкта по поверхні/через об'єкт: *per- perseguir, tras- traslucir, trans- transportar*; видалення: *de- decrecer, des- desheredar, dis- distraer*; рух попереду об'єкта: *pre- prevenir, preconocer, ante- anteponer*; положення над об'єктом: *sobre- sobrestar, super- superentender*; положення під об'єктом: *so- someter, sub- subdividir*. Сірконстант локативності надає додаткову характеристику, висхідну до категорії «термінальний/нетермінальний», та вказує на те, що об'єкт пропозиції є або не є перешкодою для суб'єкта, і до того ж детермінує спосіб подолання суб'єктом перешкоди. Загальною дериваційною моделлю може слугувати пропозиція такого вигляду: суб'єкт – предикат – об'єкт-перешкода – локативність, тобто спосіб пересування. З огляду на антропоцентричну сутність мови подолання об'єкта суб'єктом буває як фізичним *recorrer*, так і ментальним *remirar*, напр.: *correr* – «суб'єкт – предикат – локатив-

ність» + *re-* «об'єкт – перешкода – локативність» (рух суб'єкта через/по поверхні об'єкта) дорівнює *recorrer* – «суб'єкт – предикат – об'єкт – перешкода – локативність» (рух суб'єкта через/по поверхні об'єкта).

Llevaba el cabello largo, anudado en una trenza que le recorría la espalda... [6, pág. 13].

No **receles** tanto, que no soy guardia civil [6, pág. 72].

Дієслівні деривати *resoger* і *reselar* утворені на основі когнітивного механізму добування за модифікаційним і модифікаційно-мутаційним типами, позаяк концептуальна основа префікса *re-* привнесла в структуру першого дієслова додатковий елемент «інтенсивного багаторазового руху через/по поверхні об'єкта», та зміну категорії другого дієслова.

Деривати *transportar* і *sobrevivir* за рахунок механізму добування сформувалися за мутаційним типом від дієслівних основ *portar* і *vivir* відповідно, оскільки під час утворення таких префіксатів мала місце зміна результативно-цільової перспективи та категоризації дієслів: *portar*, *vivir* «суб'єкт – предикат – об'єкт» + *trans-*, *sobre-* «локативність» (термінальність з точки А у точку Б) дорівнює *transportar*, *sobreponer* «суб'єкт – предикат – об'єкт – локативність» (термінальність з точки А у точку Б).

Nadie sobrevivió al bombardeo [6, pág. 44].

Категорія фазовості є однією з найпоширеніших. Вона описує тимчасове відношення суб'єкта до дії, тому може поділятися на фази початку, продовження, кінця, передування, слідування, повторення. Серед іспанських префіксів можна виділити фазу передування *pre-* *prevenir*, *ante-* *anteceder*, *ex-* *exceder*, фазу кінця *de-* *deflagrar*, *des-* *desprender*, *dis-* *discontinuar* і фазу повторення/інтенсивності *re-* *repicar*, *per-* *perdurar*. Загальна дериваційна пропозиція має вигляд «суб'єкт – предикат – об'єкт – фазовість».

Іспанські деривати *reformatar*, *antecoger*, *predecir* сформувалися за мутаційним принципом на основі когнітивного механізму добування, тобто за допомогою префіксів *pre-*, *re-*, *ante-* було активовано сірконстант фазовості (передування), що вже входив у пропозиціональні структури мотивуючих дієслів: *decir*, *coger*, *formar* – «суб'єкт – предикат – об'єкт» +

pre-, *re-*, *ante-* «фазовість (передування)» дорівнює *predecir*, *reformatar*, *antecoger* – «суб'єкт – предикат – об'єкт – фазовість (передування)».

Категорія контрарності вказує на протиставлення предиката до іншого предиката або на його заперечення *de-*, *anti-*, *contra-* *des-*, *dis-*. Загальна

дериваційна модель має вигляд: «суб'єкт – предикат – об'єкт – контрарність». Часто деривати категорії контрарності зберігають логічні і семантичні валентності мотивуючої основи, однак за рахунок зміни результативно-цільової характеристики деривація здійснюється за модифікаційно-мутаційним типом на основі когнітивного механізму добування, напр.: *parar* – «суб'єкт – предикат – об'єкт» + *dis-* (контрарність) дорівнює *disparar* – «суб'єкт – предикат – об'єкт – контрарність».

Наступні категорії вказують на зміни статусу об'єкта і підрозділяються на спільність *co-*, *com-*, *con-*, поділ *de-*, *des-*, *dis-*, привативність *a-*, *ad-*, *de-*, *des-* *dis-*, опозицію *contra-*, зміну стану *de-*, *des-*, *dis-*, *trans-*, *tras-*, *en-*, інтенсивність *de-*, *des-*, *dis-*, *sub-*, *a-*, *sobre-*, *re-*. Практично всі дієслівні префіксати зазнають мутаційних змін на основі когнітивного механізму добування і позначають інші результативно-цільові перспективи позамовної ситуації: *formar* – «суб'єкт – предикат – (об'єкт) + *trans-* соціативність (результатом є зміна)» дорівнює *transformar* «суб'єкт – предикат – (об'єкт) – соціативність (результатом є зміна)».

El miedo de las mujeres que compartían la costumbre de hablar en voz baja [6, pág. 13].

...que ella no va a consentir que su hermana coma un cazo menguado de lentejas... [6, pág. 68].

... y desabrocharán los cintos lentamente [6, pag. 39].

...los ánimos no decaían [6, pág. 59].

... y se dispusieron a descansar [6, pág. 78].

Деривати *compartirían*, *consentir*, *desabrocharán*, *decaían*, *dispusieron*, *descansar* сформовані від указаних мотивуючих основ та завдяки цитованим вище сірконстантам отримали додаткові характеристики. Узагальнена дериваційна пропозиція виглядає таким чином: *partir* «суб'єкт – предикат – об'єкт + *com-* спільність (*compartirían*)» ; *sentir* «суб'єкт – предикат – об'єкт + *con-* спільність (*consentir*)» ; *abrochar* «суб'єкт – предикат – об'єкт + *des-* зміна стану (*desabrocharán*)» ; *caer* «суб'єкт – предикат – об'єкт + *de-* інтенсивність (*decaían*)» ; *poner* «суб'єкт – предикат – об'єкт + *dis-* привативність (*dispusieron*)» ; *cansar* «суб'єкт – предикат – об'єкт + *des-* зміна стану (*descansar*)».

Отже, однією з властивостей дієслівної пропозиції є її здатність збагачуватися за рахунок нових додаткових концептуальних характеристик префіксальної одиниці. Під час формування префіксального дієслівного деривату відбувається нарощення пропозиціональної системи додатковими значеннями, що призводить до ускладнення пропозиції. Саме сірконстанти, незважаючи на

свій факультативний статус, надають вирішального значення у разі утворення префіксатів. Основні сірконстанти, що впливають на дієслівну префіксацію, належать до категорій умови, фазовості, локативності, контрарності, оцінності,

соціативності, каузативності, заперечення, партитивності, повторення. Когнітивний підхід до вивчення дериваційної системи іспанської мови дає змогу актуалізувати дослідження мовно-мовленнєвих явищ, пов'язаних зі словотворенням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Балакин С.В. Пропозициональная основа формирования префиксальных глаголов во французском и португальском языках. *Современные научные исследования и инновации* : вебсайт. URL: <http://web.snauka.ru/issues/2016/06/69436> (дата звернення: 25.03.2019).
2. Полюжин М.М. Диахронно-семантический аспект префиксального словообразования в английском языке : дис. д. филол. наук : 10.02.04. Москва–Ужгород, 1993. 416 с.
3. Беседина М.А. Морфологически передаваемые концепты : монография. Тамбов–Москва. Издательство Тамбовского государственного университета им. Г.Р. Державина : Белгород : Издательство БелГУ, 2006. 214 с.
4. Серегина И.В. Когнитивные и языковые основы префиксального словообразования (на материале глаголов русского и английского языков) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Тамбов, 2007. 18 с.
5. Бабина Л.В. Когнитивные основы вторичных явлений в языке и речи : монография. Тамбов–Москва. Издательство Тамбовского государственного университета им. Г.Р. Державина, 2003. 246 с.
6. Chacón D. La voz dormida. Madrid : Santillana Ediciones Generales, S.L., 2002. 387 p.